

Eesti sõjameditsiini rajaja meditsiinidoktor Arthur-Aleksander Lossmann

Maido Sikk – seniorarst

Võtmesõnad: sõjameditsiin, arstina
Vabadussõjas, ühiskondlik tegevus

Eesti sõjameditsiini rajaja sanitaar-kindralmajor meditsiinidoktor Arthur-Aleksander Lossmanni sünnist möödus 2007. aastal 130 aastat. Arsti kutse omandas A-A. Lossmann Peterburi Keiserlikus Sõjameditsiini Akadeemias, mille lõpetas 1904. aastal. Ta osales arstina kolmes sõjas: Vene-Jaapani sõda, I maailmasõda, Vabadussõda. 8. aprillil 1919 määrati ta Eesti Sõjaväe Tervishoiuvalitsuse ülemaks, kellena töötas enam kui 15 aastat. Vabadussõja sangarina sai ta autasuna Valtu talu Rapla lähedal. Nõukogude okupatsiooni eest õnnestus tal põgeneda 1944. a Saksamaale. Oma huvitava elutee pani dr Lossmann kirja mälestusteraamatus „Rahutus maailmas. Sõdades, revolutsioonides ja vaba Eesti õnnistuses”. See ilmus Stockholmis 1961. aastal.

Eesti sõjameditsiini rajaja ja silmapaistvaim juht oli sanitaar-kindralmajor meditsiinidoktor Arthur-Aleksander Lossmann, kelle sünnist möödus 2007. aastal 130 aastat.

A-A. Lossmann sündis 5. oktoobril 1877 Pärnumaal Vana-Vändra kihelkonnas Vilivere metsniku kuuelapselise pere noorima pojana (1). Ta õppis Vaki vallakoolis ja Vändra kihelkonnakoolis. Viimases olid ta õpetajateks hilisem Postimehe toimetu-

se liige Anton Jürgenstein ja kirjanik Ernst Peterson-Särgava. Pärast kolmeaastast tööd kodutalus jätkas noor Lossmann õpinguid Eesti Aleksandrikoolis, Pärnu, Tallinna Aleksandri ja Novgorodi gümnaasiumides. Viimase lõpetas ta kuldmedaliga. Koolipõlve harrastas Lossmann maadlust, treenis ka G. Lurichi juhendamisel ja tuli Tallinna koolide meistriks.

Haridustee jätkamiseks valis Lossmann Peterburi Keiserliku Sõjameditsiini Akadeemia, mis oli kuulus oma professorite, kliinikute ja õppevahendite poolest. Õppejõudude hulgas oli ka hilisem Nobeli auhinna laureaat füsioloogiaprofessor Ivan Pavlov. Lossmann võttis aktiivselt osa üliõpilaselust ning oli Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsi esimees, viibides 1902. a augustis delegaadina Tartus Eesti Üliõpilaste Seltsi uue maja õnnistamise pidustustel. Akadeemia lõpetas A. Lossmann 1904. aastal.

Pärast akadeemia lõpetamist algas dr Lossmanni teenistus sõjaväearstina. Vene-Jaapani sõjas oli ta Mandžuuria rindel ja tõusis 11. Kutuzovi-nimelise jalaväepolgu vanemarstiks. Sõja lõppedes osales A-A. Lossmann ekspeditsiooni arstina pikema uurimisretkel Sise-Mongoolias. Edasi teenis ta sõjaväearstina Tuulas, Pihkvas, Kroonlinnas ja Tsarskoje Selos. 1907. a lahkus A-A. Lossmann sõjaväeteenistusest ja avas Peterburis erapraksise.

Ta meenutab oma mälestusteraamatus: „Peterburis arstina praktiseerima hakkamine oli mul kui noorel arstil teatavas mõttes riskantne ja julge samm. Suures linnas, kus palju suure staažiga arste, on noorel arstil

väga raske läbi lüüa ja tarviličku sissetulekut saavutada. Tuli heas rajoonis suurem korter võtta, see korralikult sisustada, arstiriistu muretseda, mida ma ka tegin.” (2).

Et end kliinilisel alal täiendada, töötas Lossmann kolm aastat Sõjameditsiini Akadeemia sisehaiguste kliinikus professor Sergei Botkini juures. Huvitav fakt mälestusteraamatust: „Professor S. Botkini vend Jevgeni oli keisri perekonna alaline ihuarst ja saatis neid ka vangistuses Tobolski ja Jekaterinburgi, kus ta koos keisri perekonnaga enamlaste poolt hukati.” (2).

Toona elas Peterburis ümmarguselt 60 000 eestlast. A-A. Lossmann võttis aktiivselt osa eesti organisatsioonide tööst. 1908. a valiti ta Eesti Hariduse Seltsi esimeheks, kellena töötas kuus aastat kuni I maailmasõja alguseni. Selts pidas ülal seitset eesti kooli ja väikelaste varjupaika ning korraldas ulatuslikku kultuuritegevust. Sissetulekuid hangiti pidude ja laatade korraldamisega. 1910. a asutatud Peterburi Eesti Hoiu- ja Laenu-Ühisuse juhatuse esimees oli Lossmann algusest peale kuni ühisuse sulgemiseni enamlaste poolt. Peterburis elades tutvus Lossmann ka lähemalt pagenduses viibiva Konstantin Pätsiga. 1910. a valiti A-A. Lossmann Peterburi linnavolinikuks ja määrati linna sanitaarkomisjoni esimeheks. Samal aastal puhkes linnas ulatuslik koolera-epideemia, mille likvideerimisel ta aktiivselt osales. 1912. a võttis A-A. Lossmann osa Põhja-Balti Arstide Seltsi asutamiskoosolekust Tallinna raekoja saalis.

I maailmasõja puhkedes astus A-A. Lossmann taas tegevteenistusse, töötades noorem- ja ülemarstina tagalahospitalis Varssavis. 1917. a alul nimetati ta Edelarinde evakuatsioonipunkti ülemaks, kellele allus grupp hospitale, sanitaarronge ja muid asutusi. Rinde evakuatsiooni ülem oli diviisiülema õigustes ja vastas auastmelt kindralmajorile. Pärast bolševike võimuletulekut oli A-A. Lossmann lühemat aega vangistatud, kuid pääses taas vabadusse. Petrogradi ja Soome kaudu jõudis ta 6. veebruaril 1919 kodumaale.

EESTI VABADUSSÕJAS

Eesti sõjaväe meditsiiniala korraldamiseks Vabadussõjas loodi 21. novembril 1918 Sõjaväe Tervishoiuvalitsus. Värskest Eestisse naasnud Lossmann määrati 29. märtsil 1919 Sõjaväe Tervishoiuvalitsuse ülemaks. Sellele kohale jäi ta rohkem kui viieteistkümneks aastaks, kuni 16. novembrini 1935. Omades suuri sõjaväearsti kogemusi, sai temast Eesti sõjaväe meditsiiniteenistuse tegelik looja.

Oma mälestusteraamatus kirjutab A-A. Lossmann: „Esimeseks ülesandeks oli mul luua otstarbekohane sõjaväe tervishoiukorralduse aparaat, mis võimaldaks sanitaarkorralduse sujuvat, täpset ja kiiret täitmist. Jagasin töö osakondade vahel, kus igäühel oli oma ülesanne ja tegevuspiirkond.” (2).

Sõjaväe tervishoiusüsteem Vabadussõjas pidi tagama 100 000-mehelise armee meditsiinilise teenindamise. Sinna kuulus 27 haiglat kokku 8000 voodikohaga ning väeosade ja diviiside meditsiiniteenistused vahetu abi andmiseks rindel. Haavatuid paigutati ravile ka Punase Risti ja omavalitsuste haiglatesse, samuti erahaiglatesse.

Foto. Paraadvormis ordenitega 1936. aastal (koopia pärineb A. Lossmanni mälestusteraamatust (2)).

Diviiside juurde loodi nakkushaiguste vastu võitlemise salgad. Evakueerimiseks töötas raudteedel 46 sanitaarvagunit. Haapsalus ja Kuressaares asutati sanatooriumid haavatute järelraviks.

Vabadussõja vältel oli sõjaväe tervishoiusüsteemis 250 arsti, 60 proviisorit, üle 300 meditsiiniõde, ligi 700 velskritt ja mitu tuhat sanitari. Paljud staažikad arstid asusid vabatahtlikult sõjaväe teenistusse. Nende hulgas oli ka Lydia Koidula vend Eugen Jannsen, kes 70-aastasena juhatas silmahaiguste osakonda Tallinna I sõjaväehaiglas. Konsultantidena asusid sõjaväe teenistusse Tartu ülikooli professorid W. Zoega von Mannteuffel ja A. Paldrok.

Eriti raske oli olukord sanitaarvarustuse ja ravimite osas. Ulatuslikku materiaalet abi andsid USA, Taani, Rootsi Punase Risti organisatsioonid. Eriti märkimisväärne oli Ameerika Punase Risti abi. Selle korraldamiseks loodi Tallinnas Ameerika Punase Risti osakond.

24. veebruaril 1919 kinnitas Ajutine Valitsus Eesti Punase Risti põhikirja. Seltsi presidendiks valiti I diviisi arst Hans Leesment, kes oli selles ametis Nõukogude okupatsioonini.

Tartus töötas Vabadussõja päevil samuti kolm sõjaväehaiglat: Maarjamõisas ülikooli kliinikus, Aia (nüüd Vanemuise) tänaval asuvates ülikooli hoonetes (ülemarst I. Müllerson) ja Rostovtsevi eraülikooli ruumes, viimane oli ette nähtud nakkushaigete jaoks (ülemarst N. Ojakär).

Kõige raskem oli sel ajal toime tulla valgete loodearmeeaga Eestisse põgenenud venelaste hulgas puhkenud tüüfuse-epideemiaga. Päevas suri umbes 50 inimest. Tänu rangetele meetmetele suudeti taud likvideerida.

Vabadussõjas langenute ja haavadesse surnutte üldarv oli 2236 inimest. Haigus-tesse suri sõja ajal 1352 meest. Haavatute ja põrutada saanute üldarv oli 13 775, haigestunud oli ligi 40 000. Tänu meditsiini-personali professionaalsusele oli meie tervishoiukorraldus Vabadussõjas kõrgel tasemel.

Haavatutest suri haiglais 3,1%. Sama näitaja I maailmasõjas oli Saksa armees 3,0%.

Langenud kolleegide nimed raiuti hiljem marmortahvlisse, mis asus Tallinna Kaitseväe Kesksõjaväe seinal ning millele olid lisatud Horatiuse sõnad „*Dulce et decorum est pro patria mori*“.

Teenete eest Vabadussõjas sai A-A. Lossmann Vabadusristi I liigi 2. järgu teenetemärgi, 300 000 marka ja normaaltalu Rapla lähedal Valtus. Sõjameditsiini kogemused Vabadussõjas võttis dr Lossmann kokku 1921. a ilmunud raamatus „Eesti vabaduse sõda XI.1918 – II. 1920: terwishoidline osa”. See on tõsiteaduslik uurimus, mille väärtus püsib tänaseni (3).

RAHUAEGNE TEGEVUS

24. veebruaril 1922 anti A-A. Lossmannile Eesti sanitaar-kindralmajori auaste. Lossmann jäi tegevteenistusse kuni 16. novembrini 1935. Tema juhtimisel viidi Eesti sõjaväe meditsiinikorraldus rahuaaja rööbastele, nii et see kujunes eeskujulikuks ja väikeriigile sobivaks. Oma mälestuste raamatus kirjutab Lossmann: „Meil oli väike, kuid kõrge väljaõppega sõjavägi ja isamaaliselt meelestatud, hästi organiseeritud Kaitseliit. Nendes valitses rahvuslik vaim ja vastupanutahe, eriti iseseisvuse ajal kasvanud noortes.”

Sõjaväe Tervishoiu Valitsuse ülemanna allus ta otse ülemjuhatajale kindral J. Laidonerile. Ta oli ka Laidoneri-nimelise sõjainvaliidide kapitali komitee liige. 24. novembril 1922 kaitses A-A. Lossmann Tartu ülikoolis doktoriväitekirja ja sai meditsiini-doktori kraadi.

Iga kahe aasta järel peeti rahvusvahelist sõjaväearstide kongressi. Esimene selline toimus 1922. a suvel Roomas. Eestit esindas enamasti kindralmajor Lossmann. Temast sai rahvusvaheliselt tunnustatud sõjameditsiini autoriteet.

Pärast tegevteenistusest lahkumist 1935. aastal jäi Lossmann Kaitseliidu sanitaarala juhiks ja Eesti Punase Risti Peavalitsuse liikmeks.

Foto. Pärast redusolemist 1941. a (koopia pärineb A. Lossmanni mälestusteraamatust (2)).

Eduka ärimehena oli A-A. Lossmann aktsionär, juhatuse liige või direktor mitmes ettevõttes (AS Estofilm, AS Extraktor, AS Tartu Pärmivabrik, AS Eesti Lloyd, Rottermanni tehased). Oma talus keskendus ta tõuhobuste kasvatamisele ning oli ka Hobuse Asjanduse ja Arendamise Seltsi esimees. Ta lõi kaasa Tallinna Meestelaulu seltsis, Estonia seltsis, Rotari klubis, lastele vabaõhukooli rajanud sihtasutuses Sanatoorium Kloostrimets.

Esimese Nõukogude okupatsiooni ajal õnnestus Lossmannide perel põranda alla minnes end varjata ja küüditamisest pääseda. Saksa okupatsiooni ajal elas Lossmann põhiliselt oma talus Valtus. 22. septembril 1944 lahkus ta kaubalaeval Donau Eestist Saksamaale. Ta kirjutas: „Pögeneme kommunismi türannia ja terrori eest inimestena vabasse maailma, et tagasi tulla, kui ükskord Eesti kommunismi kütkest vabaneb.”

1945. aasta mais, pärast II maailmasõja lõppu Euroopas, kaitses A-A. Lossmann kodumaalt lahkunud Eesti sõjameeste huviseid Saksamaal Flensburgis, kus aitas organiseerida Eesti Komiteed ja Kirikunõukogu.

Novembris 1947 asus ta elama Inglismaale, kus jätkas kultuurilist tegevust eestluse ja eestlaste kasuks. 75aastaselt asus Lossmann Londoni Eesti Maja esimehe kohale. Ta oli ka Londoni Eesti Klubi president ja Inglismaa eestlaste ühingu invaliidide toimkonna esimees. Tal õnnestus paguluses ka Eesti Punase Risti tööd elustada.

Oma huvitava elutee pani Lossmann kirja mälestusteraamatus „Rahutus maailmas. Sõdades, revolutsioonides ja vaba Eesti õnnistuses”, mis ilmus Stockholmis 1961. aastal.

Sanitaar-kindralmajor A-A. Lossmannile on antud järgmised Eesti teenetemärgid: Vabadusristi I liigi 2. järk, Kotkaristi I ja II klassi teenetemärk, Eesti Punase Risti III klassi teenetemärk, Vabadusristi I järgu I astme teenetemärk, Valgetähe teenetemärgi V klassi medal. Välismaistest aurahadest olid Lossmannil järgmised: Läti Kolme Tähe III, Läti Punase Risti aurist, Poola Polonia Restituta III, Prantsuse Auleegioni IV, Belgia Punase Risti I medal, Soome Valge Roosi II, Leedu Gediminase II, Ungari Punase Risti teeneterist, Vene Vladimiri IV, Anna II ja III, Stanislavi II ja III.

A-A. Lossmann suri 1. augustil 1972. aastal Londonis Westminsteri haiglas. Ta tuhastati Putney Vale'i krematooriumis. Lahkunu viimane soov oli annetada pärgadeks ja lilledeks mõeldud raha sõjavigastatutele. Kindrali tütre tahtel toodi A-A. Lossmanni tuhastatud põrm kodumaale ja sängitati sõjaväeliste auavalduste saatel Vabadussõja juhtide matmispaika Tallinna Kaitseväge kalmistul 14. novembril 1998. aastal. 28. novembril 2000 avati samas kaheteistkümmene Vabadussõja kõrgema juhi mälestuseks memoriaal Vaba Eestile Surmani Truu (5).

meinre@neti.ee

KIRJANDUS

1. Merila-Lattik H. Eesti arstid 1940–1960, Tallinn: 2000.
2. Lossmann A. Rahutus maailmas. Sõdades, revolutsioonides ja vaba Eesti õnnistuses. Stockholm, 1961.
3. Kutsar K. Meditsiiniteenistus Eesti Vabadussõjas. Eesti Arst 1990;3:217–9.
4. Limberg F. Isamaa eest. Eesti Vabariigi sõjavõudude organisatsioon ja juhtkond. Cardiff:1980.
5. Walter H. Sanitaar-kindralmajor dr. med. Arthur-Aleksander Lossmann VR 1/2. Tallinn: Eesti Sõjahaudade Hoolde Liit. 1998.

SUMMARY

Arthur-Aleksander Lossmann – founder of Estonian military medicine

---

The year 2007 marks the 130th anniversary of the birth of Arthur-Aleksander Lossmann, founder of Estonian military medicine. A. A. Lossmann obtained his medical degree at the Imperial Military Medical Academy in St Petersburg in 1904. He also took active part in the life of Estonian students in St. Petersburg. Lossmann participated in medical service during three wars: the Russo-Japanese War (1904-1905), World War I (1914-1918) and the Estonian War of Independence (1918-1920). On 8 April 1919 he was appointed head of the Estonian Army Medical Department, a post he was to hold for more than 15 years.

As the head of Army Medical department in the Estonian War of Independence he founded the system of medical service: first aid, evacuation and hospital treatment.

This system functioned very successfully and hospitalisation rate at that time was 3.1%, the same as for the German Army during World War I. Later at peace time A. A. Lossmann organised a proper system of military medical service for the army of the small country. He was an internationally recognised expert in military medical service.

Lossmann was awarded a farm near Rapla for his service to his country in the War of Independence. Before the Red Army re-occupied Estonia in 1944, A. A. Lossmann left his home country and escaped to the West, first to Germany and then to Great Britain. Lossmann died in London in 1972. His ashes were returned to Estonia in 1998 and were re-buried with full military honours in the Tallinn Military Cemetery.